

SINOP ÜNİVERSİTESİ
MAHMUT KEFEVİ İSLAMİ İLİMLER
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ULUSLARARASI
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
SINOP'TA TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I

International Symposium on Turkish-Islamic Culture
in Sinop from Past to Present
Proceedings Book
Volume-I

5-7 Ekim / October 2018
Sinop / TÜRKİYE

Sinop Üniversitesinin 22. Bilimsel Yayınıdır.

ISBN 978-605-88024-7-6

ULUSLARARASI
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
SİNOP'TA TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I

International Symposium on Turkish-Islamic Culture
in Sinop from Past to Present
Proceedings Book
Volume-I

ISBN 978-605-88024-7-6

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör|Rector

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ
Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Arş. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ- Arş. Gör. İbrahim TOPRAK

Baskı/Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Sinop, Aralık / December 2018

Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Sinop Üniversitesinin bilimsel bir yayımıdır. Kitapta yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE
Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763 | web: <http://turkislamsemp.sinop.edu.tr/>

SÎNÔBÎ'NİN HADİSLERE YAKLAŞIMI “el-Fıkhü'l-Ekber Şerhi Özelinde”

Osman AYDIN*

Öz

Bu bildiriye, II. Murat, Fatih Sultan Mehmed ve II. Selim dönemlerini görmüş İlyas b. İbrahim es-Sînobî'nin (v. 891/1486) *el-Fıkhü'l-Ekber Şerhi* isimli eserinde yer verdiği hadis rivayetleri ele alınacaktır. Bildiri özelinde ilk olarak, şerh içerisindeki rivayetler şekilsel ve rakamsal açıdan incelenecektir. *Otuzsekiz* hadisin kullanıldığı ve bunların çoğunun da merfû' rivayetleri teşkil ettiği bu kitapta, söz konusu bu rivayetler kronolojik bir sistematik ile tahrîc edilecek ve hadisçiler nezdinde sıhhatleri itibariyle değerlendirilecektir. Daha sonra rivayet sıhhat tespitinde; muhaddisler tarafından serdedilen yaklaşımların mutlak doğruyu yansıtmayı yansıtmadığı, zayıf hadisle amel ya da hadisin *ma'mûlun bih* olması gibi hususların bir hadisin kabulünde oynadığı rol, Sînobî özelinde yorumlanmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın amacı ve önemi, kelâma dâir eser vermiş bir müellif özelinde, farklı ilmî disiplinler arasındaki hadis kabul kriterlerini karşılaştırmak ve rivayetleri kelâmî bir meselede kullanmak konusunda bir âlimin özgün yanlarını göstermek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sînobî, *el-Fıkhü'l-ekber*, Hadis, Kelâm.

Sinobi's Approach to Hadiths “Specific to Sharh al-Fıkh al-Akbar”

Abstract

The narrations of the hadith in the book of İlyas b. İbrahim es-Sînobî (v. 891/1486) who lived during II. Murat, Fatih Sultan Mehmed and Yavuz Sultan Selim periods, will be discussed. First of all in the declaration; the narrations in the commentary will be examined in both formal and numerical terms. In this book, where thirty-eight hadiths are used, and many of them constitute the "merfû" rumors, the narrations are to be extracted by a chronological systematic and will be evaluated by scholars in terms of their well-being. Then, in order to determine the well-being of the narrations, whether the approaches put forward by the hadith scholars reflect absolute truth, will be tried to be interpreted in the Sînobî. The aim and importance of work is to compare the hadith acceptance criteria between different scientific disciplines and to show the original aspects of a scholar in using narrations in a Kelam affair specific to an author who has contributed to Kelam.

Keywords: Sinobi, *al-Fıkh al-akbar*, Hadith, Kalam.

* Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, hititosmanaydin@gmail.com

Giriş

Genelde bütün bilim dallarının özelde ise islâmî ilimlerin karşılıklı etkileşimi kaçınılmaz bir durumdur. Dolayısıyla, bahse konu branşların birini diğerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu bağlamda, “Hadisçiler, hadisin âhad ve mütevâtir şeklindeki taksiminde, mütevâtirin lafzî ve manevî şeklinde ayrılmasında ve belli bir dönemden sonra tevil metodunun tatbikinde” kelamdan etkilenmişlerdir.¹ Kelamcılar da istidlâl yöntemlerini, belli şartlar müvâcehesinde hadislerden istifade ederek oluşturmuşlardır. Şurası var ki; Sünnî kelam ulemâsının âhad hadisler istidlâl konusunda, Eş’arî hariç, görüş birliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Buna göre, zan ifade etmesi sebebiyle âhad haber itikadi meselelerde delil teşkil etmez.² Elbette bu durum hadislerin kelâmî eserlerde hiç kullanılmadığı anlamını da taşımamaktadır. Burada kastedilen, sadece âhad hadis üzerine itikad bina edilemeyeceğidir. Zira her kelâmî ekol kendi görüşlerini destekleyen rivayetleri kullanmıştır. Ayrıca bazı fer’î meseleleri izah kabîlinden ya da ehl-i bidate cevap verebilmek için de hadisler istimâl olunmuştur.³

Ebû Hanife’ye nisbet edilen⁴ el-Fıkhü’l-Ekber, ehl-i sünnet ulemâsı nezdinde itibar görmüş ve başta Babertî, Ali el-Kâri, Ebü’l-Müntehâ el-Mağnisâvî olmak üzere birçok sünnî-hanefî âlim tarafından şerh edilmiştir. Sînobî’de söz konusu esere şerh yazan islam ilim adamlarındandır. Meseleye yukarıda izahı yapılan çerçevede bakıldığında Sînobî’nin el-Fıkhü’l-Ekber şerhinde de benzer durumlar müşahede edilmektedir. Bir kelamcı olarak kendisinin hadisleri kullanım şekli ve düzeyi, hadisçiler tarafından sınırları belirlenmiş usul prensiplerine vukufiyeti, hadis sıhhat tespiti noktasında hassasiyeti, şeyh taassubu, hadisin i’ malî ile zafiyeti arasındaki irtibata yaklaşımı gibi hususlar dikkat çekicidir. Bildiride Sînobî’nin meseleleri izah sadedinde yer verdiği rivayetler tetkike açılırken, hadis alanında mütehasıs bilginlerin adı geçen rivayetler üzerinde ne gibi değerlendirmelerde bulunduğu konusu, çalışmanın önceliğini oluşturacaktır. Rivayetler hakkında kullanılan, “sahih”, “hasen”, “zayıf” ya da “uydurma” tabirleri hadisçilerin yorum ve tenkitleri olacaktır. Kelamcıların hadislere bakışı, yahut hadis sıhhat tespitinde takip ettikleri yöntemler değerlendirme dışında tutulacaktır. Zira rivayet değerlendirmelerinde aklî verileri, isnadın yapısı ve kuvvetinden daha mühim addeden kelamcıların hadis kabul kriterleri meselenin farklı bir yöne kaymasına zemin hazırlayabilecektir.

1. Sinobî’nin Hayatı ve Eserleri

Kaynaklarda doğum yeri ve yılına ilişkin net bir bilgi olmamakla beraber, nisbesinden hareketle Sinop’ta doğduğu ifade edilmektedir. Bursa Sultaniye Medresesi Müderrisi iken 891 senesinde vefat ettiği nakledilmektedir. Dolayısıyla kendisi II Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerini görmüş bir ilim adamıdır. Kendisiyle alakalı olarak, Sinubi ya da Sinabi şeklinde nisbeler de mevcuttur.⁵

¹ Hüseyin Kahraman, “Kelamcı Bakış Açısının Hadisçilerin Sünnet Anlayışının Şekillenmesine Etkisi”, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, (Bursa Mayıs 2004) s. 205.

² Mehmet Kubat, “Kelam İlminin Yeniden İnşasında Hadis’in Rolü,” *Kelam İlmi’nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, (Elazığ 2004), s. 267-268.

³ İbrahim Bayraktar, “Hadis İlmi ve Kelam”, *Atatürk Ü.İ.F.D.*, 10, (Haziran 1992): 249.

⁴ Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu’s-Sa’âde ve Misbâhu’s-Siyâde fi Mevzû’âti’l-Ulûm*, (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 2: 141; Şerafettin Gölcük - Adil Bebek, “el-Fıkhü’l-ekber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 545-546.

⁵ Mehmet Öz, “Sinop”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 252.

Âlim, fâzıl ve zekavet sahibi biri olarak tavsif edilen Sînobî'nin ilim ve tahsil hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda, hoş sohbetli, faziletle muttasıf, ilmî meseleler gönül aynasından yansımış, arabi ilimlerdeki kudreti herkesçe tescil edilmiş, akledilebilir konuları fehmetme konusunda mahir, hüsn-ü hatta son derece kabiliyetli bir zat olarak tanıtılmıştır. Zeyniye tarikatına müntesip olduğu ifade edilen Sînobî'nin kabri de Zeynilerde mescidin önünde yer almaktadır. İsmi kabristan'da, "Müderris Sinoplu İlyas 1486" şeklinde kayıt altına alınmıştır.

Kaynaklarda dört eserinden bahsedilir. Bunlardan ilki; meşhur kalam kitabı, "Şerhu'l-makâsîd" için yaptığı haşiyedir. İkinci çalışması; "Risaletun fi tefsiri bazı'l-âyat isimli çalışmasıdır. Bazı akademik çalışmalarda bu eserin mevcut olmadığı ifade edilse de⁶ sonradan kaleme alınan başkaca değerlendirmelerde, "Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2985, Hâlet Efendi, nr. 429, Şehid Ali Paşa, nr. 1612; Râgıb Paşa Ktp., nr. 757, 813" numaraları ile kayıtlı olarak yazma nüshalarının varlığı tespit edilmiştir.⁷ Üçüncü eseri, "Şerhu arûzı'l-endülûsi" adını taşır. Ancak bu eser ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Son çalışması ise, bildirimize konu teşkil eden Şerhu Fıkhi'l-ekber'dir. Adı geçen bu kitap, Fethi Kerim Kazanç tarafından Yüksek Lisans Tezi kapsamında tahkik ve tahlil edilmiştir.

Tetkike açtığımız Şerhu Fıkhi'l-Ekber ise, Sinabi'yi kayda değer bir ilim adamı kılan bu eserdir. 865/1460 senesinde kaleme almış ve Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Sînobî'nin isminden çok adı geçen bu şerhi daha meşhur olmuştur. (Kazanç, 1991). Devrinde bir çok el-Fıkhu'l-ekber şerhi olmasına rağmen Sînobî'nin el-Fıkhu'l-ekber şarihi olarak anılması eserin kıymetini göstermektedir.⁸ Ayrıca eserin yazımından iki sene sonra Molla Hüsrev tarafından istinsah edilmesi de kıymetini bir kat daha artırmaktadır.

2.Sinobî'nin Yer Verdiği Rivayetlerin Genel Değerlendirmesi

Sînobî'nin *el-Fıkhu'l-ekber* şerhine şekilsel açıdan bakılacak olursa, konu tespiti ve başlıklandırma itibariyle *ellialtı* temadan meydana geldiği görülecektir. Ebû Hanife'nin bir cümle olarak izah ettiği meseleleri bazen birkaç başlık özelinde ele alan Sînobî; her başlığın altında kendi yorum, değerlendirme, savunduğu görüşün aksini düşünenlere reddiye ve delillendirmelerle konuyu izah ve şerh etmiştir. Delillendirmelerini kimi zaman ayetler ya da aklî istinbatlar ile yapan müellif bazen de hadislerle görüşünü destekleme yoluna gitmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında adı geçen *ellialtı* başlığın *otuzsekiz* rivayete yer vermiştir. Şerhin hacmine oranla bu sayı azımsanacak bir rakam olarak görülemez.

Yaklaşık olarak her iki konudan birinde hadislere yer veren Sînobî rivayetlerin senetlerini aktarmaz. Çoğu kez hadisin hiçbir ravisine işaret etmezken bazen sahabî râvisine değinir. Bazen metnine hiç yer vermeden sadece hadise işaret ederken; bazen de hadisin konuyla doğrudan ilgili olan kısmını ihtisaren verir. Rivayetlerin hiçbirinde sıhhat değerlendirmesinde bulunmaz. Adı geçen bu *otuzsekiz* rivayete ilgili hadis münekkitlerinin tespit, yorum ve değerlendirmeleri şu şekildedir. Bu haberlerin;

⁶ Fethi Kerim Kazanç, *Fıkıh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin Fıkıh-ı Ekber Şerhi*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1991), 58.

⁷ Mustafa Sinanoğlu, "el-Makâsîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 421.

⁸ Kadir Gömbeyaz, "Sinop'tan Bursa'ya Bir Osmanlı Âlimi: İlyas B. İbrahim es-Sinobî (Ö. 891/1486)", *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Sinop 2015), 81-89.

Yirmisi Sahih, dördü Hasen, onbiri zayıf, dört tanesinin ise herhangi bir senedi ya da rivayet kaynaklarında yeri yoktur. Dokuz rivayet Buhari ve Müslim’de müştereken yer alırken, beş tanesi sadece Müslim’de; bir tanesi de sadece Buhari’nin Sahih’inde geçmektedir. Herhangi bir senedi yada kaynaklarda yer almayan haberlerle ilgili olarak, bu dört rivayetin iki tanesi net bir şekilde vâhi olarak nitelenmiş; iki tanesi ise, hiçbir meşhur ya da tali hadis kaynağında yer almaması ya da senedinin bulunmaması gibi sebeplerle bu vasıfla nitelenmiştir. Söz konusu bu iki rivayetin mana, mefhum ve bağlam açısından bazı yakın rivayetlerle irtibatının olması ilgili hadisler hakkındaki hükmü kaldırmayacaktır. Çünkü kelam ulemâsı rivayetlere taşıdığı anlam üzerinden yaklaşırken, hadis münekkittleri ise öncelikle senet değerlendirmesine yer vermiş akabinde metin tahlil ve yorumlamasına girişmişlerdir. Bu sebeple, mevzu hadis eserlerinde net bir şekilde uydurma olduğu belirtilen, “لولاك لولاك ما خلقت الأفلاك” hadisinin mana olarak sahih olduğu şeklinde yorumlamalar yapılmıştır.⁹ Bu durum dahi hadis münekkittlerinin isnad sistemine yükledikleri anlam ve ehemmiyetin derecesini göstermektedir.

Rivayetlerin sıhhat tespit ve değerlendirmelerinde; Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma’in ve Tirmizi gibi ilk dönem hadis münekkittlerinin yanı sıra Elbânî ve Şuayb Arnavud gibi çağdaş ulemânın görüşlerinden de istifade edilmiştir. Yöntem olarak, eserde geçen rivayetin ilk olarak, Kütüb-i Tis’a içerisinde yer alıp almadığı araştırılmış eğer bu kaynaklarda mevcut değilse daha tali kaynaklara müracaat edilmiştir.

3. Rivayetler Üzerindeki Tasarrufları İtibariyle Sinobî’nin Şerhi Şerh Yöntem ve Usûlü

Sinobî’nin hadisleri kullanımındaki genel yaklaşımı; bahse konu tartışmayı kendi görüşleri çerçevesinde destekleyecek rivayete doğrudan yer vermek şeklinde özetlenebilir. Bunu yaparken kullandığı haberler herhangi bir şüphe ya da ikincil yoruma gerek kalmaksızın şahsi eğilimini net bir şekilde destekler niteliktedir. Örneğin; kabirde münker-nekir isimli meleklerin sorgusunun mü’minler için zor olmayacağı sadece kafir olanlara ağır suallerin sorulacağı görüşünü benimseyen Sinobî; yaklaşımını desteklerken, Buhârî’nin Sahih’inde yer verdiği “مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ” rivayetini¹⁰ kullanır. Bu rivayetten net bir şekilde, münakaşa şeklinde sorulanların azap çekecek kimseler olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Sinobî’ye göre, başkaca âlimler tarafından rivayetlerden hüküm istinbatında hata yapıldığı ya da metinlerin yorumlanmasına ilişkin yanlış tespit ve eğilimler vaki olduğunda zikrolunan görüşün kendi fikir ve düşünceleriyle uygun düşmediğini izah etmekten geri durmaz. Büyük günahların hususiyetlerine dair açtığı başlık altında; “من ترك الصلاة فقد كفر” hadisini kullanır. Rivayet, lafzî itibariyle aynen ya da çok benzer ifadelerle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i ile Dârimî’nin *Sünen*’inde yer almaktadır ve “Sahih” olarak nitelenmektedir.¹¹ Hadisin ifade etiği, “küfre düşen kişi”, kimi ulemâ nezdinde metnin zahiri dikkate alınarak namazı terk eden herkesi

⁹ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs*, (Kahire: Mektebetü’l-kutsî, 1351), 2: 164

¹⁰ Buhârî, “Rikâk”, 49; Müslim, “Cenne”, 79-81; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3; Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 5, “Tefsîr”; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 47, 48, 91, 108, 127, 185, 206.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 355.

şamil olarak düşünülmüştür. Sînobî buna karşı çıkararak, küfre düşen kimsenin, namazı kasıtlı olarak terk edip onu terk etmeyi helal sayanlar olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu şekilde yorumlama yapan başka el-Fıkhu'l-ekber şarihleri de mevcuttur.¹²

Tefsir usûlü içerisinde dirayet ve rivayet tefsirleri şeklindeki ayrımın bir benzeri hadis şerh yöntemi açısından da düşünülebilir. Hadisçiler nezdinde en makbul şerh, bir hadisin başka sahih hadislerle izah edilmesidir. Bu zaviyeden mevzuya yaklaşıldığında, Sînobî şerh içerisinde bazı meseleleri birden fazla rivayetle açıklama yoluna gitmiştir. Örneğin; şefaata bahsinde¹³ Peygamberlerin ümmetlerine şefaatinin hak ve müminlerden sadece küçük günah işleyenler için değil büyük günah işleyenler için de bu şefaatin geçerli olduğunu¹⁴ desteklemek sadedinde ilk olarak, “لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ يَدْعُو بِهَا ، وَأُرِيدُ أَنْ أُحْتَبَى دَعْوَتِي شَفَاعَةً لَأُمَّتِي فِي الْآخِرَةِ” rivayetine yer verir. Hadis münekkittlerince sahih olarak nitelenen ve başta Buhari¹⁵ ve Müslim¹⁶ olmak üzere İbn Mace¹⁷ ve Tirmizi'nin Sünenleri¹⁸ ile İmam Malik'in Muvatta'ı¹⁹ ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedin'de²⁰ geçen bu hadisi kullanarak Sînobî Mutezilî görüşe bir reddiyede bulunur. Zira onlar büyük günah işleyenlere şefaata olmadığı görüşünü benimsemektedirler.²¹ Akabinde, kendi görüşü olan ve büyük günah işleyenlerin de şefaatten nasipdar olacağını daha net bir şekilde belirten, “شفاعتي لأهل الكباير من أمتي” hadisini zikreder. Bu hadis de sahih bir rivayet olup temel hadis kaynaklarında yer almaktadır.²²

Hadisin başka hadislerle şerhinin bir diğer veçhesi de; her biri meselenin farklı yönlerini izah eden rivayetleri toplayarak bütüncül bir metin oluşturmak ve ilgili mevzuu vuzuha kavuşturmak. Sînobî, Hz Peygamberin havzı ile alakalı bahiste²³ havzın ne zaman kurulacağı ve miktarının ne olacağına ilişkin toplamda beş rivayet özelinde meseleyi izaha gayret gösterir. İlk olarak, Gazali Ve Kurtubi gibi bazı alimlerin, havzın sırttan önce kurulacağı görüşlerini dile getirir ve iki hadis üzerinden onların delillerini zikreder. Bu hadislerden ilki²⁴, “يُرَدُّ عَلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ رَهْطٌ مِنْ أَصْحَابِي” , diğeri ise²⁵, «فَيُحَلِّقُونَ عَنِ الْحَوْضِ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أَصْحَابِي . فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا عِلْمَ لَكَ بِمَا أَحَدْتُمْوَا بَعْدَكَ ، إِنَّهُمْ ارْتَدُّوَا عَلَى أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَى

¹² Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *er-Ravdu'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*, nşr. Vehbi Süleyman Ğavcî, (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1998), 211.

¹³ Kazanç, *Fıkhi'l-ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin Fıkhi'l-ekber Şerhi*, 118.

¹⁴ Ehli sünnetin genel görüşü bu minvaldedir. Bkz. Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed Bağdadi, *Kitabü usûli'd-dîn*, (İstanbul, 1346), 244.

¹⁵ Buhârî, “De'avât”, 1, “Tevhîd”, 31.

¹⁶ Müslim, “İman”, 334-345.

¹⁷ İbn Mâce, “Zühd”, 37.

¹⁸ Tirmizî, “De'avât”, 148.

¹⁹ Muvatta, “Kur'an”, 26.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 275, 313, 381, 396, 409, 426, 430, 486, 3: 208, 218, 219, 258, 276, 292, 384, 396.

²¹ Ebü'l-Hasen Kadî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî, *Şerhu Usûli'l-hamse*, (Kahire:1988), 687, 688.

²² Ebü Dâvûd, “Sünnet”, 23; İbn Mâce, “Zühd”, 37; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 213.

²³ Kazanç, *Fıkhi'l-ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin Fıkhi'l-ekber Şerhi*, 120-121.

²⁴ Buhârî, “Rikâk”, 53; Bu rivayet yukarıdaki metin minvalde Kütüb-i tis'a içerisinde sadece Buhârî'de yer almaktadır. Ancak mefhum itibariyle başta Müslim olmak üzere Kütüb-i Tis'a'nın tamamında bulunmaktadır.

²⁵ İbn Huzeyme, Ebûbekir b. İshâk, *Sahihu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980), .3: 191; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *Şuabul iman*, thk. Muh-târ Ahmed en-Nedvî, (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 3: 305.

“من أشبع صائما سقاه الله من حوضي شربة لا يظمأ بعدها أبدا” hadisidir. Her ne kadar Sînobî havzın bir kaç yerde olduğunu iddia edenlerin görüşlerini verse de kendisi onun sıradan sonra yer aldığı kabul eder. Kendi görüşünü kuvvetlendirmek için de, “ينصرف النبي من موقف القيامة الي الجنة و ينصرف علي اثر الصالحون الي ”²⁶ verir.²⁷ Bu izahatın akabinde ise, havzın büyüklüğüne işaret kabîlinden, “إن حوضي ابعده من ايلة من عدن” ve “كما بين مدينة وصنعاء” rivayetlerine değinir. Görüldüğü üzere Sinôbi meseleye taalluk eden muvafık/zıt ayrımı gözetmeksizin metinlerin tamamını vermenin gayreti içinde olmuş ve bütüncül bir sonuç elde etmeye çalışmıştır. Yukardan beri bahsi geçen rivayetlerin sıhhat durumuna ilgili kısımlarda yer verileceğinden burada değinmek zaid görülmüştür.

4. Bazı Usul-i Hadis Meseleleri ve Sînobî

a. İdrâc

Bir hadis terimi olarak idrâc, râvînin bilerek ya da bilmeyerek, rivayet ettiği hadisin metnine veya senedine aslından olmayan sözler sokmasıdır.²⁸ Senette ya da metinde vâki olabilen idrâcın kendi içerisinde de birçok çeşidi vardır.²⁹

Sînobî'nin seçtiği rivayetler içerisinde müdrec olarak niteleyebileceğimiz metinler mevcuttur. Genelde farklı hadisleri birbirine katarak naklettiği rivayetler üzerindeki bu tasarrufun Sînobî'ye aidiyeti elbette tartışılabilir. Zira kendi hocalarından bu şekilde hatalı duymuş ve derinlemesine incelememiş olabilir. Ancak bu hususlar dahi söz konusu rivayetlerin mevcut olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Havzın sıradan sonra kurulacağını kabul eden Sînobî; görüşünü kuvvetlendirmek için, “ينصرف النبي من موقف القيامة الي الجنة و ينصرف علي اثر الصالحون الي الجنة فيطلعون علي الحوض” hadisini³⁰ kullanır.³¹ Bu rivayet, son derece uzun bir metnin küçük bir kısmıdır. *Tuhfetu'l-eşraf*'ta adı geçen bu haberin, Sînobî'nin kullandığı kısmı da dahil olmak üzere, büyük oranda râvîlerin idracı olabileceği belirtilmiştir.³² Ebu Dâvûd da aynı hadîsi Sînobî'nin kullandığı metne yer vermeden Sünen'ine alarak bir yönüyle mevzuya yaklaşımını belli etmektedir.³³

Keza, Peygamberlerin mucizeleri ile velilerin kerametlerinin izah edildiği kısımda decalin istidrac adı verilen olağan dışı bazı özelliklere sahip olabileceğini ama bunların mucize ya da keramet sayılmayacağını belirtirken, “يأتي الدجال على قوم فيدعوهم فيؤمنون به ويستجيبون له و يأمر السماء فتمطر ” rivayetine yer vermiştir. Bu hadis Müslim'in Sahîh'inde geçen³⁴ uzunca bir rivayete

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 13.

²⁷ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 121-122.

²⁸ Hakim en-Neysâbûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Ma'zam Huseyn, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1977, 84; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2015, 196-199.

²⁹ Irakî, Zeynuddîn, et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu Mukaddimeti İbn Salah, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine: Mektebetü'r-rakmiyye 1969, 1: 127.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:13.

³¹ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 121-122.

³² Mizzi, Cemâleddin Ebu'l-Kâsım, *Tuhfetu'l-eşraf bi ma'rifeti'l-etrâf*, thk. Abdussamed Şerefuddin, Beyrut: Dâru'l-kayyime, 1983, VIII, 333.

³³ Ebu Dâvud, “Eymân ve'n-nüzûr”, 12.

³⁴ Müslim, “Fiten”, 110.

Ahmed b. Hanbel³⁵, İbn Mâce³⁶ Tirmizi³⁷ de yer alan başkaca hadislerde zikrolunan ifadelerin idrâcıyla oluşturulmuş bir metindir. Buradan hareketle, her ne kadar bahse konu rivayetler sahih olmakla birlikte, Sînobî'nin konuyu delillendirirken mana ile rivayetin sınırlarını zorlayarak, rivayet yöntem ve tekniklerini çok da önemsemediğine dair ipuçları yakalamaktayız.

Aynı şekilde Sînobî, deccâlin zuhuruna ilişkin açılan başlıkta³⁸ onun İstanbul'un fethinden sonra ortaya çıkacağını belirten ve Fatıma bnt. Kays'tan geldiğini ifade ettiği bir rivayete yer verir. Deccal'in zuhuru ile ilgili Hz Fatıma'dan gelen ve başta Müslim³⁹ Ebu Davud⁴⁰ ve Tirmizi⁴¹ olmak üzere temel hadis kaynaklarında nakledilen bu meşhur rivayete baktığımızda "İstanbul'un fethinden sonra" ziyadesinin olmadığı görülür. Deccal'in fetih sonrası çıkacağını bildiren rivayetler ise Fatıma bnt. Kays'tan değil, Muaz b. Cebel'den gelmektedir ve metni şu şekildedir: "عُمْرَانُ

بَيْتِ الْمَقْدِسِ خَرَابٌ يَثْرَبُ وَخَرَابٌ يَثْرَبُ خُرُوجِ الْمَلْحَمَةِ وَخُرُوجِ الْمَلْحَمَةِ فَتَنُحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ وَفَتْنُحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ خُرُوجِ الدَّجَالِ

Bu rivayet Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mâce'nin Sünenleri⁴² ile Ahmed b. Hanbel'in Müsnevinde yer almaktadır. Burada görüldüğü üzere aynı konu hakkında varid olmuş ve farklı tarihlerle gelmiş iki ayrı hadisin senedi ile metnini birbirine katmak suretiyle Sînobî kişisel bir tasarrufta bulunmuştur. İstanbul'un fethinden sonra deccalin çıkacağına dair rivayetlerin sıhhat bakımından zafiyeti göz ardı edilse bile, böylesi bir rivayet tahdisi hadis ilimleri açısından doğru gözükmemektedir. Benzer bir durum, Allah'ın sıfatlarına ilişkin meselelerin dinin zaruriyyâtından olup olmadığına dair başlık altında yer verdiği, "مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا ، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا ، وَأَكَلَ ذَيْبِحَتَنَا فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ" metinde de söz konusudur. İlgili rivayet Sînobî'nin zikrettiği şekliyle hiçbir muteber hadis eserinde mevcut değildir. Ancak rivayetin ilk kısmı olan, "مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا ، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا ، وَأَكَلَ ذَيْبِحَتَنَا" kısmı Buhari'nin Sahîh'i⁴³, Neseî'nin Sünen'inde⁴⁴ yer almaktadır. Rivayetin son kısmı olan, "فَاشْهَدُوا لَهُ" kısmı ise, "إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ" rivayetinin akabide mevcuttur.⁴⁵ Dikkat çeken husus ise; "فَدَلِكِ الْمُسْلِمِ..." şeklinde varid olmuş rivayetlerin son kısmının, "مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا ، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا ، وَأَكَلَ ذَيْبِحَتَنَا" şeklinde devam etmesidir. İslam ve imân kavramlarına kelâmî tartışmalarda yüklenen anlam düşünüldüğünde rivayetin sonunda yer alan islam yerine iman ifadesinin eklenmesi adı geçen tartışmalar muvacehesinde bir tasarruf olarak düşünülebilir.

b. Muhtelifu'l-hadis

Bir hadis usulü terimi olarak muhtelifu'l-hadis; makbul bir hadisin aynı konuda kendisi gibi makbul bir veya birçok hadise yahut öteki delillere, görünürde veya gerçekte manen muhalif

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:

³⁶ İbn Mâce, "Fiten", 20.

³⁷ Tirmizî, "Fiten", 59.

³⁸ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 146-147.

³⁹ Müslim, "Fiten", 121.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Melâhim", 15.

⁴¹ Tirmizî, "Fiten", 66.

⁴² Ebû Dâvûd, "Melâhim", 3,4; Tirmizî, "Fiten", 58; İbn Mâce, "Fiten", 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 232, 234, 245.

⁴³ Buhârî, "Salat", 28.

⁴⁴ Nesâî, "İman", 9.

⁴⁵ İbn Mâce, "Mesâcid", 19; Tirmizî, "İman", 8, "Tefsîr", 10, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 76; Dârimi, *Sünen*, 2: 780.

olmasından ve bu muhalefetin giderilme yollarından bahseden bir ilim dalıdır.⁴⁶ Bu açıdan Sînobî'nin şerhine bakıldığında bazı rivayet örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Örneğin;

Deccal bahsinde yer almaktadır. Şerh içerisinde Deccalin suretine ilişkin birbiriyle çelişen iki rivayete değinir. Zira bu rivayetlerden ilki onun sağ gözünün kör olduğunu ifade eden “كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ” hadisi iken⁴⁷ diğeri sol gözünün kör olduğunu belirten, “لِدَجَالٍ أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيَسْرَى، جُفَالُ الشَّعْرِ، مَعَهُ جِنَّةٌ وَنَارٌ، فَتَارُهُ جِنَّةٌ وَجِنَّةٌ نَارٌ” rivayettir. Söz konusu bu metin Müslim'in Sahihî⁴⁸ İbn Mace'nin Sünen'i⁴⁹ ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde⁵⁰ yer almaktadır. Bu iki rivayet de hadis münekkitlerince sahih kabul edilmektedir. Sînobî; bu ifade farklılıklarının bir ravi yanlışlığı olabileceğini ve aslında deccalin gözlerinden birinin kör diğeri de hastalıklı olması sebebiyle iki gözünün de kör olduğuna dair bir naklin söz konusu edilebileceğini söyler.

Bir başka örnek de; havzın büyüklüğü ve miktarına ilişkin rivayetlerde mevcuttur. Sînobî, havzın büyüklüğünü izah sadedinde birbirinden farklı mesafelere işaret eden, “إن حوضي ابعده من ايلة من ” ve “كما بين مدينة وصنعاء” rivayet metinlerine yer verir. Hz Peygamber'in söz konusu bu ifadeleri hususunda “سبيل التمثيل” tabirini kullanır ve insanın gördükleri ve tecrübeleri oranında tahminde bulunabileceğini ifade ederek rivayetler arasını cem etmeye gayret eder.⁵¹

Muhtelifu'l hadis ilminin sınırları içerisinde değerlendirebileceğimiz son örnek ise; miracın⁵² başlangıç noktasına ilişkin farklılık arzeden, “ وَأُتِيْتُ بِدَائِبَةٍ أَبْيَضَ ... ، وَأُتِيْتُ بِدَائِبَةٍ أَبْيَضَ ... ” hadisi ile, “ذُونَ الْبُغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ الْبَرَأُ... ” rivayetidir. Görüldüğü üzere ilk rivayette miraç hadisesi hicr ile Hz Peygamber'in evi arasında vukua gelmişken ikinci rivayette Ümmü Hani'nin evinde meydana gelmiştir. Sînobî bu farklılığı miracın birden fazla tekrar ettiği şeklinde üstad⁵³ dediği kişiden hareketle cevaplar.

Rivayetlerin değerlendirmesine geçecek olursak ilk rivayet gerek ihtisaren gerekse uzun hali ile başta Buhari olmak üzere⁵⁴, Müslim, Tirmizi⁵⁵ Ahmed b. hanbel⁵⁶ de yer almaktadır. Sahih bir rivayettir.

İsra hadisenin Ümmü haninin evinde başladığına dair ikinci rivayet ise; Sînobî'nin mana ile rivayetin boyutlarını farklı yerlere taşıdığını gösterir. Zira kendisi rivayeti ihtisar, takti ya da mana ile rivayet esaslarından farklı bir şekilde sadece özetlemiştir. Rivayetin aslı ise, temel hadis

⁴⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, (İstanbul: İFAV, 2015), 34-35.

⁴⁷ Buhârî, “Ehâdisü'l-enbiyâ”, 48, “Libas”, 68, “Tabir”, 11, 33, “Tevhîd”, 17; Müslim, “İman”, 273,274, “Fiten”, 100; Tirmizî, “Fiten”, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 2: 37, 122, 124, 126, 131, 144.

⁴⁸ Müslim, “Fiten”, 104.

⁴⁹ İbn Mâce, “Fiten”, 33.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 3: 79, 221, 383, 397, 434.

⁵¹ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 122.

⁵² Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 144-145.

⁵³ Bu ismin Şemseddin Ahmed el-Hayalî (ö. 875/1470 [?]) olduğunu ifade edilir..

⁵⁴ Buhârî, “Bedü-l-halk”, 6, “Menâkibü'l-ensâr”, 42; Müslim, “İman”, 259.

⁵⁵ Tirmizî, “Tefsir”, 18

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 4: 238, 5: 387.

kaynaklarında değil ilk olarak Taberî'nin Tefsir'inde⁵⁷ yer almaktadır ve kaynaklarda şiddetli za-yıf ya da vâhi olarak nitelenmektedir.⁵⁸

Burada hadis usulünün alt dallarından olan ve hadis ilimleri içerisinde önemli bir yeri bulunan muhtelifu'l-hadis ilminin temel prensiplerinden birine aykırılık da vardır. Şöyle ki; rivayetler arasında zahiren ya da gerçekten bir tearuzun varlığından bahsedebilmek için her iki rivayetin de sıhhat bakımından denk ve sahih olmaları icap eder. Adı geçen rivayetlerden biri hadis ulemâsı nezdinde sahih iken diğeri şiddetli zaafiyeti sebebiyle kabul görmemiştir. Dolayısıyla bu rivayetleri aralarında ihtilaf olduğu düşüncesiyle izaha girişmek muhtelifu'l-hadis ilminin prensipleriyle de örtüşmemektedir.

c. Mana ile Rivayet

Belli şartlar çerçevesinde hadislerin anlamı ile rivayet edilmesi demek olan mana ile rivayet her ne kadar lafzen rivayeti şart koşanlar olsa da bir gerçeklik olarak hadis tahdisinde uygulanagelmış bir yöntemdir. Şöyle ki elimizde mevcut hadis külliyetinin büyük bir kısmın mana ile rivayet edildiğini söylemek hata olmaz. el-Fıkhu'l-ekber şerhinde Sînobî'nin de bazı rivayetleri özetlemek suretiyle naklettiğini söyleyebiliriz. Örneğin; Hz Peygamberin teravih namazının farz zannedileceğinden korkması sebebiyle onu cemaatle kılmadığından bahseden⁵⁹ meşhur Buhari rivayetini hikaye ederek aktarmıştır. Zira kendisinin seçtiği lafızların aynı ya da benzeriyle rivayet eden hiçbir hadis kaynağı yoktur. Kezâ, Fet'h suresi 6. Ayette geçen liyeğfira lekellahu ma tekaddeme min zenbik ayetinden hareketle peygamberlerin de hata ve günah işleyebileceğini ifade eden haşeviyye ve diğer görüşlere cevaben Sînobî bu konuyu zelle başlığı altında ele almış ve "أشد الناس بلاء الأنبياء ثم الأمثل فالأمثل" hadisi ile desteklemiştir. Bu rivayet dahi mana ile rivayet edilmiş hadislerdendir. Buhari bu lafızla bab başlığı koymakla adı geçen rivayetin bu lafızla kendi kriterleri muvacehesinde sıhhatli bir versiyonu bulunmadığına zımnen işaret etmektedir. Zira buhari bab başlığını senetsiz bir şekilde hadisten oluşturuyorsa genel olarak şartlarını taşımayan rivayettir demektir. Ancak aynı hadis farklı lafızlarla tirmizi ve ibn macenin süneni ile ahmed b hanbel'in müsnedinde yer almaktadır.⁶⁰ Rivayetin söz konusu versiyonları da hadis münekkitlerince hasen olarak nitelenmiştir. Buradan şunu net bir şekilde söyleyebiliriz ki Sînobî mefhum itibariyle doğru ve destekçisi olan rivayetlerde daha sahihinin arama yoluna gitmemektedir.

Burada değinmenin yerinde olacağı husus; Sînobî'nin mana ile rivayet mefhumunun sınırlarını genişlettiği gerçeğidir. Zira hadis ulemâsı mana ile rivayeti belli şartlar altında ve belli kriterler muvacehesinde⁶¹ caiz görmüşlerdir. Şerhte yer alan örneklere bakıldığında bu şartların çok dikkate alınmadığı söylenebilir.

⁵⁷ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk.Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2000, 17: 331.

⁵⁸ Ebu Abdurrahman Mahmud, *el-Ehâdisü'd-da'ife ve'l-mevdû'a elletî hakeme aleyha Hafız İbn Kesîr fi Tefsîrihî*, Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 20109, 257-258.

⁵⁹ Kazanç, *Fıkhu'l-ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbî'nin Fıkhu'l-ekber Şerhi*, 89.

⁶⁰ İbn Mâce, "Fiten", 23; Tirmizî, "Zühd", 57, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 172, 173, 180, 185.

⁶¹ Enbiya, Yıldırım, "Hadislerin Mana İle Rivayeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (1996): 279-314; Suyûtî Abdulmenas, "er-Rivâyetü bi'l-ma'nâ", *Mecelletü'l-İlmiyye*, 4/7, (2014): 45-70.

d. Hadisleri Tahriç Etmesi

Sînobî'nin şerh içerisinde, hadisçilerin tarif ettiği ölçüde bir tahriç yöntemi belirlediğini söylemek mümkün değildir. Senet değerlendirmelerinde kimi zaman hiçbir râviye işaret etmeyen bazen hadisin sahabî râvisini vermekle yetinir. İsnada değinmediği rivayetlerde, “ورد في الحديث” ya da “في قول النبي” tabirleri ile hadisi nakleder. Buna karşın Sînobî kimi zaman rivayetin geçtiği kaynaklara işaret etmektedir. Şefaât⁶² bahsinde olduğu üzere Buhari ve Müslim'in ittifakla rivayet ettiği hadislere işaret eder. Kimi zaman Müslim ve Tirmizi'nin müştereken kullandıkları rivayetlere işaret eder.⁶³ Ahmed b. Hanbel'in eserine de atıf yaptığı yerler mevcuttur.⁶⁴

Sînobî nadirat kabilinden hadislerin tahrici başlığı altında bahsedebileceğimiz bazı tasarruflarda da bulunur. Örneğin, Deccal'in Müslümanları ikna edebilmek üzere göstereceği harükü-ladelikleri ifade eden bir hadise⁶⁵ şerhte yer verir. Naklettiği hadisin akabinde Deccal'in göstereceği istidrac nevinden bu olağan üstü olaylara bir kimseyi öldürüp tekrar diriltmek şeklinde bir özellik daha ekler. Bu ziyadenin Camiu'l-Usul ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bulunduğu şeklinde bir ayrıntı ekler.

Eser üzerine tahriç sistematığı üzerinden bakıldığında dikkat çeken bir husus; Tirmizi'nin rivayetlerine Sînobî'nin çok daha fazla işaret etmesidir. Tirmizi'nin yer verdiği hadisleri naklederken sahabi ravisinin vermenin yanında Tirmizi'den yaptığı nakillerde lafza daha bağlı kaldığı görülmektedir. Zira Sînobî'nin eserde kullandığı rivayetlerde çoğu kez rivayet metinlerini hikaye ettiği ya da müradif kelimeler kullandığı yukarda ifade edilmiştir. Meseleye bu zaviyeden bakıldığında Sînobî'nin Kütüb-i Tis'a içerisinde Tirmizi'nin Sünen'i üzerinde vukufiyetinin diğer eserlere nazaran daha fazla olduğu yönünde bir tespit bulunabilir. Ancak bunların hiçbiri Sînobî'nin sistematik bir hadis birikimi ya da tahriç sistemi üzerinde yetkinliğine dair kesin karine teşkil etmemektedir.

Gerek örnekler gerekse rivayetler üzerinden yapılan çıkarımlardan şu sonuca ulaşılabilir. Sînobî, verdiği hadislerin tamamının kaynaklarını tespit ve takdim gayreti içinde olmamıştır. Ancak geçtiği yeri bildiği rivayetlerin ise kaynaklarını vermek suretiyle görüşünü bu şekilde destekleme yolundan da geri durmamıştır.

e. Hadise İşaret Ederek Metne Yer Vermemesi

Sînobî'nin şerh içerisinde hadislere yönelik takip ettiği uygulamalardan bir tanesi de rivayet metnine değinmeksizin sadece hadisin varlığına işaret etmesidir. Örneğin, nebi ve rasul kelimelerinin izahı sadedinde, nebi kelimesinin rasul kavramından daha umumi mana ifade ettiğini zira rasuller yeni bir şariat getirirken nebiler aynı zamanda var olan bir şeriatı devam ettiren elçilere de denilebileceğini belirtir. Bu ifadesinin akabinde ise, “ولذلك شبه النبي صلى الله عليه وسلم علماء” şeklinde bir açıklamada bulunur. Yani nebiler bir şeriatı devam ettirici de olabileceği için islam ümmetinin alimleri beni israilin rasullerine değil de nebilerine benzetilmiştir. Söz konusu bu rivayet ise, “علماء امتي كانباء بني اسرائيل” rivayetidir. Söz konusu bu haberin değerlendirmesine ilişkin

⁶² Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 118.

⁶³ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 123.

⁶⁴ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 126-129.

⁶⁵ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 100.

söylenecik söz ise rivayetin aslının olmadığıdır. Zira başta İbrahim en-Nehâî olmak üzere, İbn Hacer, Suyuti, Zerkeşi, gibi hadis ulemâsının neredeyse tamamı bu görüştedir.⁶⁶

Sînobî'nin rivayet metni vermeksizin hadise işaret etmesi eser içinde çokça karşılaşılan bir durumdur. Bu tarz örnekler şerh içerisinde fazlaca mevcuttur. Yine Mizan bahsinde işaret ettiği ancak metnine yer vermediği bir hadis bu başlık altında değerlendirilebilir.⁶⁷ Kendisi, mizanın hakikatte olduğunu ve iki kefesinin bulunduğunu, bu durumun birçok müfessir tarafından kabul edildiğini belirttikten sonra varid olan bir hadisin de bu durumu bir yönüyle şerh ettiğini belirtir.⁶⁸ Sînobî'nin işaret ettiği bu rivayetin sünni akide kaynaklarına bakıldığında Tirmizi'nin Sünen'i ile Ahmed b. Hanbel'de yer alan bir haber olduğu görülür.⁶⁹ Rivayet metni şu şekildedir.

“حدثنا عبد الله حدثني أبي حدثنا قتيبة ثنا بن لهيعة عن عمرو بن يحيى عن أبي عبد الرحمن الحبلي عن عبد الله بن عمرو بن العاصي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : توضع الموازين يوم القيامة فيؤتى بالرجل فيوضع في كفة ... فتوضع مع الرجل في كفة ...”

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere bakıldığında, iki farklı senedi olan hadisin her iki versiyonu için de hasen tabiri kullanılır.⁷⁰ Eser içerisinde tespit edilen ve metne işareten yer verilen rivayetlerin hiçbirinin sahih olmadığı görülmektedir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir. Sînobî sıhhati noktasında zafiyetinden emin olduğu rivayetleri işareten vermiş olabilir. Eser içerisinde yer alan diğer zayıf rivayetler bu tespite tezat teşkil ediyor gibi gözükse de bir kelim alimi olarak Sînobî'nin adı geçen ve hadisçilerin zayıf kabul ettiği metinleri sahih kabul etmiş olma ihtimalini hatıra getirmektedir.

f. İstişhad

İstişhad; bir cümle ya da kelimenin istimali/kullanımı ve vaz'ı/ilk isimlendirmesinin sıhhatini, bir kuralın doğruluğunu sahih senedi bulunan nakli bir delil ile ispat etmektir.⁷¹ Tanım içerisinde geçen, “delil” kavramının içerisinde nelerin dahil olacağı tartışılmıştır. Kur'an, Arap şiiri, eskilerin sözü ya da hadis gibi başlıklar üzerinden istişhadın yapılabilirliği münakaşa edilerek özellikle hadis ile istişhadın imkanı tartışılmış ve çok farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁷² Bu tartışmalar bir kenara bırakılarak Sînobî'nin şerh içerisindeki tasarruflarına bakılacak olursa iki örnek görülmektedir.

Bunlardan ilki; Hz Peygamber'in vasıflarının anlatıldığı kısımda⁷³ yer alan,

“إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَاصْطَفَىٰ قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ، وَاصْطَفَىٰ مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاصْطَفَىٰ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ”

Hadisidir. Bu hadisi kullanma sebebi ise Ebu Hanife'nin el-Fıkhü'l-ekber'de Hz Peygamber için seçtiği “صفیه” ifadesinin taşıdığı anlamı izah etme gayretidir. Sînobî'ye göre “صفیه”

⁶⁶ Aclunî, *Keşfu'l-hafâ*, II 64; Sehâvî, Şemseddîn Ebu'l-Hayr, *el-Mekâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin minel ehâdîsi'l-müştehra ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-arabî, 1985, 757.

⁶⁷ Mizan ile ilgili rivayetler için bakınız, Bekir Tatlı, “Ehl-i Sünnet Akaid Kitaplarında Mizan İle İlgili Hadisler”, *Çukurova Ü.İ.F.D.*, 7/2, (Temmuz 2007): 133-146.

⁶⁸ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 117.

⁶⁹ Tirmizî, “İman”, 17.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 221.

⁷¹ Muhammed Semir Necib el-Lebdi, *Mecmû'atu'l-mustalahâti'n-nahviyye ve's-sarfıyye*, (Beyrut: 1985), 119.

⁷² Bkz. Hüseyin Tural, “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhad Meselesi”, *Atatürk Ü.İ.F.D.*, (Erzurum: 1990): 67-79; Yusuf Sancak, “Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhad ve Edebi Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *EKEV Akademi Dergisi*, 9/24, (2005): 191-208.

⁷³ Kazanç, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbi'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, 77.

kelimesi, “مختار” ile eş anlamlıdır ve seçilmiş manasını taşımaktadır. Bu görüşünü temellendirmek için de yukarı da zikredilen rivayeti kullanmıştır. Zira bu rivayet özelinde “صفى” fiili seçmek anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla Sînobî bu hadis ile istişhadda bulunmuştur. Arap dilcilerin meseleye bakışı ise üç görüş özelinde toplanmıştır. Bir grup hadis ile kesinlikli eistişhadda bulunulmasına cevaz vermezken bir kısmı her halükarda bunun imkanı olduğunu söylemişlerdir. Üçüncü grup ise hadisin sahih olması, lafzen rivayet edilmesi vb. şartlar muvacehesinde hadisle istişhadın mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Müslim’İN Sahihi tirmizi’nin süneni ve Ahmed b. Hanbel’in müsnedinde yer alan⁷⁴ bir rivayetle istişhadda bulunması Sînobî’nin yaklaşımı da bir yönüyle ortaya

Konuya taalluk eden diğer örnek ise Allah’ın isimlerini yüceltme ve tazim amacıyla bir başka dilde söylemenin cevazı kısmında Allah’ın isimleri ile sıfatlarının birbirinden farklı şeyler olduğunu izah etmek için hadisten istişhadda bulunmuştur. Zira bir kimsenin ismi ile onun tavsif edilen sıfat birbirinden farklıdır. Sînobî bir kişinin ismi ile sıfatının farklı olduğunu sıfatın müteaddit biçimlerde artırılabilceğini belirtme sadedinde, “إِنَّ لِي أَسْمَاءَ ، أَنَا مُحَمَّدٌ ، وَأَنَا أَحْمَدُ ، وَأَنَا الْمَاجِي الَّذِي ، وَأَنَا الْعَاقِبُ إِنَّ لِي أَسْمَاءَ ، وَأَنَا مُحَمَّدٌ ، وَأَنَا أَحْمَدُ ، وَأَنَا الْمَاجِي الَّذِي يُخْشِرُ النَّاسَ عَلَى قَدَمِي ، وَأَنَا الْعَاقِبُ” hadisine⁷⁵ yer verir. Hadis münekktlerinde bu rivayet de sahih kabul edilmektedir. Söz konusu bu misal de Sînobî’nin hadis ile istişhad konusundaki eğilimine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç

Her ilim dalının usûlü ve yöntemine ilişkin hususiyetlerini, ilgili ilim erbabının daha hassasiyetle ve derinlemesine nüfûz ederek tatbîki tabii bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında hadis âlimlerinin sınırlarını belirlediği bütün kaideleri kelam ulemâsının aynı titizlikle uygulaması ön koşul olarak ileri sürülmeyebilir. Tahlîli bir bakış ile Sînobî’nin el-Fıkhu’l-ekber şerhi özelinde hadis kullanımına ilişkin ise şunlar söylenebilir:

Hadisleri şerh ederken; kimi ulemâ nezdinde yanlış anlaşılmaya imkân veren lafızları izâh etmesi aklî çıkarımlar noktasında becerisini gösterirken; gerekli gördüğü durumlarda hadislerle hadisleri şerh etme yoluna gitmesi de hadis literatürüne hakimiyeti itibariyle kıymetten hâli değildir. Kezâ hadislerden istinbatta bulunarak ehl-i bidate reddiyye mahiyetinde yaptığı açıklamalar yapması da, selef kelâm ulemâsının takip ettiği metodu Sînobî’nin tatbik ettiğini göstermektedir.

Rivayetlerin nakledilmesi hususunda, Sînobî’nin çok hassas davrandığını söylemek mümkün değildir. Zira, gerek hadis tahriç usûlünde gerekse hadislerin rivayet şekli itibariyle Sînobî’nin usûl-i hadîs kurallarını mutlak manada dikkate aldığı söylenemez. Öyle ki Sînobî; bir sahâbi râvîden aynı konuda vârid olmuş iki ayrı ve farklı rivayeti tek rivayet gibi nakletmekten dahi çekinmemiştir. Böylesi bir nakl şeklinin hataen ya da hoca taassubu veyahut usul prensiplerinin göz ardı edilerek yapılması söz konusu ilmî noksanîyetini gidermeyecektir.

Sînobî’nin asıl gayesinin şahsî görüşlerini desteklemek, muhalif görüşlere reddiyede bulunmak, ya da hadisle delil getirmek olduğu düşünüldüğünde sebebiyle isnadın ittisâli ya da rivayetin lafziliği ikinci planda kalmaktadır. Bu sebeple hadis eserlerinde Sînobî’nin belirttiği lafızlarla hiçbir şekilde uyuşmayan ancak mefhum itibariyle mutabık hadisler bulunmaktadır.

⁷⁴ Müslim, “Fedâil”, 1; Tirmizî, “Menakıb” 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 107.

⁷⁵ Buhârî, “Tefsir”, 1; Müslim, “Fedâil”, 125; Tirmizî, “Edep”, 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 80,84.

Şurası net bir husustur ki; Sînobî hadis ulemâsı nezdinde zayıf kabul edilen birçok rivayeti de kullanmıştır. Elbette kelâm ulemasının genel tatbîkini Sînobî'ye hasretmek meseleye tek yönlü bakmak anlamını taşır. Ancak el-Fıkhu'l-ekber üzerine şerh kaleme almış Ali el-Kârî gibi hadisçi kimliği de bilinen zevâtın kelimâî metinlerine ve dolayısıyla kullandıkları hadislere baktığımızda farklı durumlar müşahade edilmektedir. Böylesi mukayeseli bir değerlendirme bildirinin sınırlarını aşacağı için, müstakil bir çalışma düşünülmüş ve tarafımızdan tetkike açılmıştır.

Sînobî; lafzından emin olduğu hadisleri bazı kelimelerin anlamlarını temellendirmek üzere istişhâd mantığı içerisinde kullanması hadis rivayetleriyle istişhad konusundaki tavrını gözler önüne sermektedir.

Netice olarak; Sînobî'nin şerhi içerisinde neredeyse her iki meseleden bir tanesinde rivayet kullanımı bir kelâm alimi olarak hadise yüklediği anlama dair karineler sunmaktadır. Ancak bu işlemi yaparken hadisçilerin öngördüğü kaideleri uygulaması ya da tutarlılığı sorgulanabilir. Kelam ulemâsının genelinde var olan isnaddan ziyade metnin mefhumuna göre sıhhat anlayışının tezahürlerini Sînobî'de görmek mümkündür.

Kaynakça

- Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed Bağdadi, *Kitabü usûli'd-dîn*, (İstanbul, 1346).
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, (Kahire: Mektebetü'l-kutsî, 1351).
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahk. Şuayb Arnavud, I-VI, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 2001.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *er-Ravdu'l-ezher fi şerhi'l-Fikhi'l-ekber*, nşr. Vehbi Süleyman Ğavcî, (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1998).
- Bayraktar, İbrahim, "Hadis İlmi ve Kelam", Atatürk Ü.İ.F.D., 10, (Haziran 1992).
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *Şuabu'l-iman*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003).
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, Şam 2002.,
- Ebu Abdurrahman Mahmud, *el-Ehâdisü'd-da'ife ve'l-mevdü'a elletî hakeme aleyha Hafız İbn Kesîr fi Tefsîrihî*, Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 20109.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen-i Ebî Dâvud*, I-IV, Dâru'l-kutubi'l-arabî, Beyrut ts.
- Ebû'l-Hasen Kadî'l-kudât Abdülcebâr b. Ahmed b. Abdilcebâr el-Hemedânî, *Şerhu Usûli'l-hamse*, (Kahire:1988).
- Gölcük, Şerafettin, - Adil Bebek, "el-Fıkhu'l-ekber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995).
- Gömbeyaz, Kadir, "Sinop'tan Bursa'ya Bir Osmanlı Âlimi: İlyas B. İbrahim es-Sînobî (Ö. 891/1486)", *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Sinop 2015).
- Hakim en-Neysâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, thk. Seyyid Ma'zam Huseyn, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1977, 84; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2015.
- Irakî, Zeynuddîn, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbn Salah*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine: Mektebetü'r-rakmiyye 1969.
- İbn Huzeyme, Ebûbekir b. İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980).
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, tahk. Şuayb Arnavud..., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, Beyrut 2009.
- İsmail Lütfî Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, (İstanbul: İFAV, 2015).
- Kahraman, Hüseyin, "Kelamcı Bakış Açısının Hadisçilerin Sünnet Anlayışının Şekillenmesine Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, (Bursa Mayıs 2004).

- Kazanç, Fethi Kerim, *Fıkh-ı Ekber Şerhleri ve İlyas b. İbrahim es-Sinôbî'nin Fıkh-ı Ekber Şerhi*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1991).
- Kubat, Mehmet, "Kelam İlminin Yeniden İnşasında Hadis'in Rolü" Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleniğin Yeri Sempozyumu, (Elazığ 2004).
- Lebdî, Muhammed Semir Necib, *Mecmû'atu'l-mustalahâtî'n-nahviyye ve's-sarfîyye*, (Beyrut: 1985).
- Mizzî, Cemâleddin Ebu'l-Kâsım, *Tuhfetu'l-eşraf bi ma'rifeti'l-etrâf*, thk. Abdussamed Şerefuddin, Beyrut: Dâru'l-kayyime, 1983.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, tahk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, Beyrut 1985.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, Dâru't-tayyibe, Riyad 2006.
- Neseî, Ebû Abdurrahmân b. Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen-i Neseî*, Mektebetu'l-Meârif, Riyad ts.
- Öz, Mehmet, "Sinop", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009).
- Sancak, Yusuf, "Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhad ve Edebi Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları", *EKEV Akademi Dergisi*, 9/24, (2005).
- Schâvî, Şemseddin Ebu'l-Hayr, *el-Mekâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin minel ehâdîsi'l-müştehirâ ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-arabî, 1985.
- Sinanoglu, Mustafa, "el-Makâsıd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).
- Suyûtî Abdulmenas, "er-Rivâyetü bi'l-ma'nâ", *Mecelletü'l-İlmiyye*, 4/7, (2014).
- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2000.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-Ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985).
- Tatlı, Bekir, "Ehl-i Sünnet Akaid Kitaplarında Mizan İle İlgili Hadisler", *Çukurova Ü.İ.F.D.*, 7/2, (Temmuz 2007).
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-VI, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1996.,
- Tural, Hüseyin, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhad Meselesi", *Atatürk Ü.İ.F.D.*, (Erzurum: 1990).
- Yıldırım, Enbiya, "Hadislerin Mana İle Rivayeti", *C.Ü.İ.F.D.*, 1/1, (1996).